

OŚRODEK EDUKACJI HISTORYCZNEJ GRÓD FOLUSZEK NA POJEZIERZU BRODNICKIM – OD FESTYNÓW DO LEKCJI ŻYWEJ HISTORII

KAZIMIERZ GRAŻAWSKI

Celem niniejszego artykułu jest próba prezentacji zjawiska odtwórstwa historycznego ze szczególnym uwzględnieniem charakteru odtwarzanej przez niego przeszłości odnoszącej się do średniowiecza. Wskazanie na rzeczywisty kształt przeszłości tworzonej przez „rekonstruktorów” zawsze będzie wyborem kreującym wyobrażenia o dawnej epoce w oparciu o posiadaną wiedzę. To interaktywne podejście do reinterpretacji historii/archeologii pobudza wyobraźnię zarówno „aktorów”, jak i „widzów” owego teatrum. Tu warto zauważyć ewidentne korzyści społeczne w zakresie nie tylko popularyzacji wiedzy, ale także budowania świadomości historycznej i patriotycznych postaw wśród młodzieży (Bogacki 2010a, 4; 2008a, 11–24; 2006, 34–37; Markowski 2009, 68–81; Kwiatkowski 2008, 110–185; Szajewski 2006).

Bractwo Rycerskie Zamku Brodnickiego powstało w 1996 roku i wiązało się z organizacją Festynu Historyczno-Archeologicznego na terenie pokrzyżackiego zamku w Brodnicy oraz z licznymi wyjazdami związanymi z uczestnictwem w kolejnych latach w turniejach rycerskich w: Golubiu-Dobrzyniu, Toruniu, Sztumie, Gdańsku, Nowym n. Wisłą, Chełmnie, Sandomierzu, Płocku, Przysieku, Bydgoszczy, Bolkowie, Chojniku, Lublinie, Ostródzie, Olsztynie, Ogrodzieńcu, Radzynie Chełmińskim, Bytowie, Dzieżgoniu, Grunwaldzie, Włocławku, Gniewie, Malborku, Trokach na Litwie (Górnikiewicz 2008, 315–332; 2003, 109–133). W tym czasie (1996) zainaugurowano pierwszą edycję wspomnianego festynu *Medievalia*, który w założeniu łączył w swym programie wiele aspektów prezentacji życia codziennego i kultury średniowiecza. Obok pokazów dawnych rzemiosł: kowalstwa, garncarstwa, tkactwa,

KAZIMIERZ GRAŻAWSKI – archeolog, historyk, profesor w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. E-mail: kazimierz.grazawski@uwm.edu.pl. ORCID 0000-0002-1616-4283.

snycerstwa, wyrobu ozdób, plecionkarstwa miały miejsce gry i zabawy plebejskie, turnieje strzeleckie (łuk i kusza), pojedynki rycerskie, a wreszcie pokazy dawnego tańca, muzyki, prezentacje małych form teatralnych (Teatr Wiczy). Zwieńczeniem festiwalu była inscenizacja światło-dźwięk pt. *Oblężenie grodu*, w której uczestniczyło zazwyczaj kilkudziesięciu „rycerzy”. W następnym roku miała miejsce rekonstrukcja wydarzeń związanych z tzw. wojną głodową, której epilog rozegrał się w 1414 r. pod Brodnicą, kiedy to przez trzy tygodnie wojska Jagiełły bezskutecznie oblegały krzyżacki zamek, co znajduje odzwierciedlenie w kronice naszego dziejopisa Jana Długosza. Widowisko przybrało formę przedstawienia światło-dźwięk i odbiło się szerokim echem wśród wydarzeń kulturalnych regionu. Kolejno odbyły się wyjazdy studialne połączone z występami członków bractwa do Danii (Mittelalter Center na Bornholmie), do Strasburga (Niemcy) oraz do Trok (Litwa). Powstawały wówczas liczne relacje z imprez w mediach (TVP, TVN, RMF FM, Radio PiK). Sukcesem było zdobycie indywidualnego mistrzostwa Polski w kuszy historycznej przez Jana Majewskiego z Bractwa Rycerskiego Zamku Brodnickiego (wicemistrzostwa w 1998 i 2000 r.). W uznaniu dokonań Bractwo uzyskało wraz z Muzeum w Brodnicy wyróżnienia za *Medievalia 1998* w ramach konkursu *Najciekawsze Wydarzenie Muzealne Roku* (tzw. Sybilla) przyznawane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Miała też miejsce współorganizacja widowisk historycznych poza Brodnicą, w Toruniu – *Powrót na zamek Dybowski*, pomoc w organizacji widowiska *Oblężenie Malborka*. Oryginalnym projektem organizowanym przez Bractwo Rycerskie był *Peregrinus* (2001) – wędrówka po miastach i zamkach. Jedyny w skali europejskiej projekt promocji dawnej kultury polegający na wędrówce zaprzęgami konnymi ekipy rycersko-aktorskiej i rzemieślniczej od miasta do miasta i od zamku do zamku po ziemi chełmińskiej (por. Jabłoński 2008, 110–185, tamże o projekcie pieszej wędrówki „rzymianina”). W każdym z miejsc postojowych odbywały się występy i turnieje walk pieszych, łucznicze i kusznicze, koncerty muzyki dawnej w każdym z miast postojowych, turniej rycerski w jednym z wybranych miejsc, bieg rycerski – toczenie beczek, wspinaczka ma mury obronne, rzut włócznią, toporem, przejście po równoważni, nauka fechtunku mieczem, występy trupy teatralnej, kuglarzy itp. TVP zrealizowała – emitowany kilkakrotnie – dwuodcinkowy film dokumentalny o *Peregrinusi* (reż. Wojciech Nowakowski) (Bogacki 2008c, 219–269; 2010a).

W 2002 roku rozpoczęto budowę Ośrodka Edukacji Historycznej Gród Foleszek na Pojezierzu Brodnickim. Realizowano tam działania edukacyjne – pokazy walk, archeologii doświadczalnej, naukę jazdy konnej, a także plenery rzemieślnicze i artystyczne, w tym najczęściej rzeźbiarskie itp.

Idea powstania Ośrodka Edukacji Historycznej Gród Foluszek narodziła się w 2000 r. po obserwacji podobnych parków tematycznych w innych krajach europejskich, w których już dawno zauważono konieczność nieco innego podejścia do edukacji zpozeizowanej młodzieży, nastawionej głównie na odbiór rzeczy łatwych, lekkich i przyjemnych (Bogacki 2008b, 304–319).

Młodzież, pochłonięta popkulturą, popszuką przekazywaną przez popmedia przestała czytać książki, interesować się czymkolwiek innym niż to, czy nowa piosenka popularnej popgwiazdy jest już do pobrania na ich nową „wypasioną” komórkę.

Edukowanie przez zabawę staje się idealnym sposobem na naukę, podczas której popmłodzież jest naocznym świadkiem historii, a dzięki zapoznaniu się z mieczem, łukiem czy kuszą staje się uczestnikiem eksperymentu archeologicznego pozwalającego jej jakby mimochodem na samoedukację (Górnikiewicz 2003, 109–133; Nowaczyk 2007, 500–506; Murzyn i Purchla 2007).

Gród Foluszek jest doskonałym miejscem na taką żywą przygodę z historią i archeologią, która pozostawi wyraźny ślad w świadomości młodego człowieka. W czasach powszechnej makdonaldyzacji kultury owe powroty do rodzimych źródeł mają szczególne znaczenie.

EDUKACJA

Od początku istnienia Ośrodka Edukacji Historycznej realizujemy założenia programu edukacyjnego, gdyż w takim celu Gród Foluszek powstaje. Dzięki współpracy z młodzieżą szkolną oraz pedagogami z różnych części kraju program naszych zajęć jest ciągle modyfikowany. Wszystko po to, aby celniej trafiac w potrzeby konkretnych grup (Carstensen, Meiners, Mohrmann 2008).

W Grodzie Foluszek odbywają się zajęcia, które oprócz ładunku wiedzy teoretycznej mają przede wszystkim wymiar spotkań z żywą historią w ramach specjalnie przygotowanego do tego celu modelu grodziska (Bogacki 2010a).

Nową formą działań edukacyjnych stały się niedawno stacjonarne obozy rycerskie dla niewielkich grup młodzieży, podczas których realizowany jest program uzgodniony z opiekunami tych grup. Każdego kolejnego dnia pobytu w Grodzie Foluszek młodzi adeptci poznają różne aspekty wiedzy praktycznej z zakresu epoki średniowiecza (sprawności rycerskie, rzemiosła, mielenie zboża na kamiennych żarnach i pieczenie podpłomyków, gry i zabawy plebejskie itp.) (Górewicz 2009, 341–365).

Podczas zajęć mają miejsce spotkania z archeologiem i historykiem regionalnym, które dają szansę młodym ludziom wsłuchać się w średniowieczne dzieje, legendy i obyczaje regionu. Opowieści te pozwalają łatwo zrozumieć uniwersalizm i wartości średniowiecza (Broński 2006, 7–26; Kwiatkowski 2008, 110–185).

Włożenie średniowiecznego odzienia rozpoczyna udział w żywej lekcji historii. Samodzielny podział na drużyny i wyłonienie spośród nich dowódców i chorążych jest nawiązaniem do działania szkół rycerskich. Wyprawa do lasu wraz ze znającymi go doskonale opiekunami jest nie tylko szansą na bliski kontakt z naturą, ale i zaczątkiem sportowego współzawodnictwa grup.

Podczas interaktywnej wycieczki po lesie uczestników czekają liczne zadania przyrodnicze i sprawnościowe. Zadania są skonstruowane w ten sposób, żeby pobudzić do wspólnego działania i scementować grupę, nie zapominając o indywidualności każdego z jej członków. Po powrocie z wyprawy zawsze znajdzie się czas na przekąskę dającą siły do dalszej zabawy połączonej z nauką. Wszystko jest tak przygotowane, aby nie tracić ani chwili z zaplanowanego przez grupę czasu.

Kiedy pierwsi kończą swój posiłek, czekamy na nich ze słodką nagrodą. Wygrani dostają też pierwszą wskazówkę do odnalezienia specjalnie ukrytego skarbu.

W czasie, gdy poszukiwacze skarbów liczą kroki na północ lub na południe, pozostałe grupy pobierają pierwsze lekcje fechtunku w walce na kije lub uczą się cierpliwości, wylepiając garnki z gliny. Nasi przyszli rycerze z mieczem, łukiem czy kuszą poznają tajniki władania bronią, a przy okazji mogą poczuć się jak prawdziwi rycerze, przymierzając rycerskie zbroje z różnych okresów średniowiecza.

Trudno podczas nauki fechtunku, strzelania z kuszy czy łuku nie wspomnieć naszym instruktorom o kulturze i etosie rycerskim. O wartościach, bez których ciężko zrozumieć współczesne zasady dobrego zachowania. Podczas pobytu w tej niezwykłej szkole każdy może własnoręcznie wybić pamiątkową monetę za pomocą stempli wykonanych według średniowiecznych wzorów.

Na zakończenie każda z klas otrzymuje okolicznościowe dyplomy, najlepsi w konkurencjach grupowych i indywidualnych, oprócz pamiątkowych dyplomów za zwycięstwo, mogą pochwalić się przed bliskimi specjalnie dla nich przygotowanymi nagrodami.

Wspomnieniem może być także, oprócz wyniesionych wrażeń, smak piezowego podpłomyka w piecu chlebowym czy zapach ziół prażonych na glinianych kadzielnicach. Wszystko po to, żeby „nie przyuczać od małości do bierności”, odnaleźć rzeczywisty sens słów, że historia *est magistra vitae*.

Zamiast zakończenia kilka refleksji, jakie nasuwają się po dość lakonicznym przedstawieniu idei działania Ośrodka Edukacji Historycznej Gród Foluszek, ulokowanego na Pojezierzu Brodnickim w naturalnym ruralistycznym krajobrazie, niezdominowanym przez współczesną cywilizację. Otóż ośrodek powstał z oddolnej inicjatywy kilku pasjonatów historii. Od początku działa bez żadnych dotacji, koncentrując się niemal wyłącznie na dydaktyce (nie opisano tu wspa-

niałych obiektów wyposażonych w eksponaty i sprzęty). W Grodzie Foluszek porzucono myśl o organizacji widowisk i festynów pochłaniających olbrzymie koszty przy efektach niezadawalających dla ich twórców. Kierowano się też myślą ochrony lokalizacji Ośrodka, uroczego zakątka przyrody źle znoszącego tłumy widzów i turystów. Skończyły się też dawne peregrynacje Bractwa po turniejach. W zamian upowszechniała się organiczna edukacja u podstaw, praca z młodzieżą. Oby trwało to jak najdłużej.

BIBLIOGRAFIA

- Bogacki, Michał. 2006. „Historical Reenactment jako nowy sposób prezentacji przeszłości.” *Do broni! Magazyn rekonstrukcji historycznych* 4: 34–37.
- Bogacki, Michał. 2008a. „Minione i współczesne odtwarzanie militarnej przeszłości człowieka.” *Z Otchłani Wieków*, 63 (1–4): 11–24.
- Bogacki, Michał. 2008b. „Rola działań odtwórczych i rekonstrukcyjnych w procesie upowszechniania wiedzy historycznej.” W *Polska myśl wojskowa na przestrzeni dziejów*, red. W. Łach, 304–319. Olsztyn: Wydawnictwo Littera.
- Bogacki, Michał. 2008c. „Wybrane problemy odtwórstwa wczesnośredniowiecznego w Polsce. Zagadnienia ogólne i próba charakterystyki środowiska.” W *Nowożytność i współczesność*, 219–269. T. II W *Kultura ludów Morza Bałtyckiego*, red. M. Bogacki, M. Franz, Z. Pilarczyk, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bogacki, Michał. 2010a. „»Ożywianie« dawnych bitew – historyczne batalie w dzisiejszych inscenizacjach na terenie Polski.” W *Historia wizualna*, 4–27. Poznań.
- Bogacki, Michał. 2010b. „»Wżywanie się« w przeszłość – odtwórstwo historyczne a nauka.” W *Recepcja kultury średniowiecznej w humanistyce*, red. K. Obremski i J. Wenta, 153–196. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bogacki, Michał. 2010c. „Czy można »ożywić« muzeum? Edukacja muzealna a odtwórstwo historyczne.” W *Przeszłość dla przyszłości – problemy edukacji muzealnej. Materiały Konferencji z okazji Jubileuszu 40-lecia Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Lednica 11–13 września 2009 roku*, red. J. Wrześniński, A.M. Wyrwa. Lednica–Gniezno: Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.
- Broński, Krzysztof. 2006. „Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenia polskie doby transformacji (po 1989 r.).” *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie* 706: 7–26.
- Górewicz, Igor. 2009. „Profesjonalizacja odtwórstwa historycznego. Wystawy edukacyjne jako poszerzenia instrumentarium popularyzacji historii.” W *Starożytność i średniowiecze*, 341–365. T. I z *Gospodarka Ludów Morza Bałtyckiego*, red. M. Bogacki, M. Franz, Z. Pilarczyk. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Górnikiewicz, Jacek. 2003. „Bractwa rycerskie w Polsce na progu XXI wieku: urok dawnych cnót w świecie gwałtownych przeobrażeń.” W *Edukacyjne zagrożenia początku XXI wieku*, red. K. Pająk i A. Zduniak, 109–133. Poznań: Dom Wydawniczy Elipsa.

- Górnikiewicz, Jacek. 2008. „Bractwa Rycerskie w Polsce początku XXI wieku – remedium na ponowoczesność?” W *Homo creator czy homo ludens? Twórcy – internauci – podróżnicy*, red. W. Muszyński i M. Sokołowski, 315–332. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Jabłoński, Konrad. 2008. „Projekt legionista rzymski.” *Z Otchłani Wieków* 63 (1–4): 48–54.
- Kwiatkowski, Piotr Tadeusz. 2008. *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Carstensen, Jan, Meiners, Uwe, i Ruth-E. Mohrmann, red. 2008. *Living History in Museum. Möglichkeiten und Grenzen einer populären Vermittlungsform*. Münster: Waxmann.
- Markowski, Szymon. 2009. „Rekonstrukcje historyczne w wychowaniu młodzieży.” *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych* 1: 68–81.
- Murzyn, Monika A., i Jacek Purchla, red. 2007. *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Nowaczyk, Szymon. 2007. „Archeologia festynowa – pomiędzy eksperymentem naukowym a przedstawieniem parateatralnym.” W *Wojskowość ludów Morza Bałtyckiego*, red. M. Bogacki, M. Franz, Z. Pilarczyk, 500–506. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Szajewski, Tomasz. 2006. *Konno w boju: od czasów antycznych do schyłku średniowiecza*. Warszawa: Agencja Wydawnicza „Egros”.

THE HISTORICAL EDUCATION CENTER OF THE FOLUSZEK CASTLE IN
THE BRODNICKIE LAKE DISTRICT – FROM FESTIVALS TO LESSONS
OF LIVING HISTORY

SUMMARY

Before the Historical Education Center the „Foluszek Stronghold „ at Pojezierze Brodnickie (from 2002 to today) was established, in 1996 appeared the Knights Brotherhood of Brodnica Castle. Its members participated in various knights' tournaments, mainly in northern Poland, achieving a lot of successes, especially in crossbow tournaments. From the beginning of the Brotherhood's existence, historical and archaeological fests were being organized together with the Museum in Brodnica. Events gathered several hundred knights, craftsmen and artists. A spectacular project turned out to be a horse-drawn carriage ride through castles and cities of the Chełmno region PEREGRI-NUS. Finally, the last project of the Brotherhood's was the construction of the “Foluszek Stronghold” and educational activities aimed at young people there. The history lessons that take place there give a lot of satisfaction to the organizers and the young participants of the trips and camps have many positive feelings.

Keywords: medieval, Stronghold Foluszek, historical education